

LUC PANHUYSEN

RAMPJAAR 1672

HOE DE REPUBLIEK AAN DE ONDERGANG ONTSNAPTE.

(Atlas: Amsterdam 2009) 480 blz., € 39,50

Het is eigenlijk vreemd dat het zo lang duurde voor iemand zich aan dit onderwerp waagde. Rasverteller Luc Panhuysen heeft de tijd in ieder geval mee. Met uniek bronnenmateriaal herschiep hij de Republiek in 1672.

De geschiedenis laat zich in principe vertellen als een oud-testamentisch verhaal waar mijn vroegere schoolhoofd, meester Boonstra, iets prachtigs van had kunnen maken. Er is een piepklein landje dat het lange tijd allemaal vreselijk tegenzit: vier oppermachtige tegenstanders die zich gezamenlijk op hem stortten en tegen wie elk verzet zinloos lijkt, bondgenoten die het op het beslissende moment laten afweten, tegenwerking van alle kanten en een volstrekt gebrek aan interne saamhorigheid. Maar ten slotte komt de dreumes dan, tegen alle verwachtingen in, de tegenspoed te boven dankzij de langverbeide komst van een positieve held. Weliswaar een held met een klein smetje op het blazoën, namelijk medeplichtigheid aan een dubbele politieke moord, maar toch.

Het mag daarom een wonder heten dat niemand eerder, sinds Robert Fruin's *De oorlog van 1672*, zich aan dit onderwerp heeft gewaagd. De tijden zijn er toch naar, zou je zeggen. Immers het volk woelt om meer

trots op Nederland, er dreigde een heus burgeroorlogje tussen Arnhem en Den Haag over plaats en inhoud van het Nationaal Historisch Museum en na Koninginnedag in Apeldoorn lijkt de band tussen Volk en Oranje weer behoorlijk solide. Luc Panhuysen heeft dus met zijn nieuwe boek *Rampjaar 1672* alle wind in de zeilen.

Uniek bronnenmateriaal

Daar komt nog bij dat hij kon beschikken over zeer bijzonder bronnenmateriaal. Hij ontdekte in het Utrechts archief een uitgebreide briefwisseling uit deze bewogen tijden tussen Margaretha Turnor, kasteelvrouwe van het slot Amerongen, haar man Godard Adrian van Reede, die de Republiek diende als hoofd van de diplomatieke dienst en hun beider zoon Godard, die destijds bezig was met een carrière in het Staatse leger. Alleen al de brieven die Van Reede senior verstuurde beslaan zestien dozen met elk tachtig tot honderd brieven. De door hem ontvangen missiven zijn met circa zeventig dozen nog veel omvangrijker. En hier zijn

dan nog niet eens de brieven van Margaretha en hun zoon bijgeteld, respectievelijk zeven en zes dozen. Dankzij deze omvangrijke correspondentie kon Panhuysen het verhaal als het ware van binnenuit vertellen, vooral ook omdat het om *dramatis personae* gaat die zeer dicht bij de macht zaten. Van Reede père putte zich, letterlijk en figuurlijk, uit om in Berlijn de keurvorst van het protestantse Brandenburg te bewegen het gelijkgezinde broederland militair te hulp te komen, daarbij niet alleen tegengewerkt door de Franse gezant ter plaatse, maar ook en vooral door de ergerniswekkende schrapperigheid van de Republikeinse schatkistbewaarders. Zoonlief bekleedde, zoals gezegd, een belangrijke functie in het leger en beschreef de zo mogelijk nog irritantere incompetentie, lafheid, corruptie, arrogantie, onbenul en klunzigheid van het Staatse leger. Maar de spil van de briefwisseling was voor mij Margaretha, die noodgedwongen in haar woning op de Kneuterdijk in Den Haag verbleef (het familiekasteel lag in

bezet gebied en zou uiteindelijk ook door de vijand worden vernietigd) en daar voortdurend op het vinkentouw zat, om het laatste oorlogsnieuws te weten te komen teneinde man- en zoonlief van zoveel mogelijk wederwaardigheden op de hoogte te stellen. Om van dit alles iets moois te maken kun je wel op rasverteller Panhuysen bouwen. Hij heeft zijn sporen al verdiend met *De beloofde stad* (2000), over de Wederdopers in Munster, en vooral met *De Ware Vrijheid* (2003), een biografie over de gebroeders De Witt, waarmee hij het onderhavige onderwerp al tamelijk dicht was genaderd. En ook nu weer *never a dull moment*, al zijn zijn stijlfiguren soms wel irritant (zo heet het bisdom Luik 'een biefstuk die aan de Maas was gespietst'). Maar zelfs op de mooiste paden loop je wel eens tegen een brandnetel aan, zullen we maar zeggen.

Radeloze paniek

En zo zijn we bijna ooggetuige van radeloze paniek die, nota bene, Gods eigen volk en zijn bestuurders beving toen in de zomer van dat bewuste *annus horribilis* de gecombineerde legers van Lodewijk XIV, de bisschop van Keulen en zijn collega van Munster een groot deel van de Republiek onder de voet liepen. En alsof dat nog niet genoeg was, dreigde er ook nog een invasie vanaf de Noordzee, waar de Anglo-Franse vloot zich nauwelijks onder de indruk toonde van de Nederlandse marine, het genie van De Ruyter ten spijt. De IJssellinie werd snel verlaten en Utrecht zonder slag of stoot aan de vijand prijsgegeven. En

de Waterlinie, waar later nog met zoveel trots op werd teruggekeken? Die bestond nauwelijks, want de rivieren die haar moesten voeden bevatten, door de droge zomer, veel te weinig water. En daar waar de inundaties wel leken te lukken, werden de gesloopte sluizen en de gaten in de dijken clandestien weer vakkundig gerepareerd door de gedupeerde boeren, die wel doodsbang waren voor de oprukkende vijand maar nog banger voor een lege portemonnee. De Prins van Oranje, de positieve held van hierboven, moest uiteindelijk de doodstraf instellen om nog iets te scheppen wat op een barrière leek. Nee, Waterlinie noch leger ('een klein hoopjen') konden Lodewijk van zijn plannen afhouden, die, wanneer zij zouden zijn doorgegaan, niets van de Republiek zouden hebben overgelaten. Door geaard en gestuntel was de vaart echter al snel uit de aanval die was opgezet als een onvervalste *Blitzkrieg*. Had de Zonnekoning snelheid kunnen behouden, dan was zijn kostje gekocht geweest, want niet alleen was het Staatse leger in de beginfase volstrekt niet op zijn taak berekend, het defaitisme in stad en land was endemisch en uiteindelijk waren er maar drie rotsen in de branding, over wiens statuut de lezer zelf mag oordelen: De Ruyter, de piepjonge Willem III en de stad Amsterdam (in willekeurige volgorde). Politiek gezien een curieuze combinatie. En zo komt de glorieuze koning in een vicieuze cirkel terecht. Tijdsverlies voor hem is tijdswinst voor de Republiek. Steden, en daar waren er veel

van, vatten moed en verzetten zich, hetgeen nog meer tijdsverlies betekende en nog meer steden die de stoute schoenen aantrokken. En intussen kwam de bodem van de koninklijke schatkist steeds meer in zicht. Waar hadden we dit eerder gehoord? Van een koning die failliet ging omdat het ene stadje nog niet ingenomen was of de volgende alweer klaar stond om zijn rol over te nemen. Het is een heerlijk boek om te lezen, niet alleen omdat de gebeurtenissen uit het Rampjaar (eigenlijk waren het er twee) eens netjes op een rijtje worden gezet, maar ook omdat er nog zoveel andere zaken te berde worden gebracht. Nooit geweten dat de diplomatie in die tijd al zo professioneel was georganiseerd en van zo'n groot belang, nooit geweten ook dat een brief destijds, onder andere dankzij de firma Thurn und Taxis, bijna overal in het beschaafde Europa, binnen een week was bezorgd. En ook nooit geweten wat een uitlegger was (nota bene: geen leraar). Een paar punten van kritiek betreffen, behalve de wat ronkende stijl van de auteur, vooral de prijs van het boek en in relatie daarmee de knullige kaartjes. Dat hadden er best een paar meer kunnen zijn en, voor dat geld, professioneler uitgevoerd. En wat verder bevreemdt is, dat er in een boek dat zo sterk leunt op een correspondentie, geen enkele brief in extenso wordt geciteerd.

LUC PANHUYSEN

Rampjaar 1672

HOE DE REPUBLIEK AAN DE ONDERGANG ONTSNAPTE

ATLAS